

УДК 339.5:338.46

РЕГУЛЮВАННЯ РУХУ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

Заблоцька Р. О.

Доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Глобалізація світогосподарських зв'язків є однією з головних тенденцій сучасності, яка не лише впливає на економічне життя, а й має глибокі політичні та соціальні наслідки. Вона спричинюється до динамічного розвитку світового ринку послуг, який є невід'ємною складовою міжнародних економічних відносин поряд зі світовими ринками капіталу, товарів, робочої сили та інтелектуальної власності. Форми реалізації послуг доволі різноманітні, а масштаби наданих послуг становлять майже чверть усього світового експорту.*

Регіональні інтеграційні процеси у сфері послуг є особливою формою багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі послугами. Завдяки глибшій інтеграції на регіональному рівні створюються інституційні платформи поширення кооперації на багатосторонній основі. Ключовим питанням інституційного регулювання міжнародної торгівлі послугами є оптимізація співвідношення регіоналізму і глобалізму на основі норм та принципів СОТ.

Інтенсифікація лібералізації регіональної та багатосторонньої торгівлі послугами здійснюється шляхом трансформації не тільки базових економічних відносин між країнами, а й інституцій регулювання, що визначають матриці поведінки економічних суб'єктів. Тому центральним напрямом наукових досліджень в умовах лібералізації й дерегулювання міжнародної торгівлі послугами стає саме аналіз структури інституційного регулювання, її еволюції, а також комплексна оцінка економічних та соціальних наслідків цього процесу.

Ключові слова: *світове господарство, міжнародна торгівля послугами, регіональні торговельні угруповання (РТУ), рух факторів виробництва, СОТ, ГАТС, лібералізація світової торгівлі послугами.*

Постановка проблеми. Публікації вітчизняних і закордонних авторів присвячені дослідженню конкретних питань регулювання світової торгівлі товарами, інвестиціями та послугами, а саме: механізму регулювання світогосподарських зв'язків, тенденціям міжнародної торгівлі товарами та послугами, становленню та розвитку інтеграційних угруповань, ролі та місцю міжнародних торговельних організацій у світогосподарських процесах тощо. Водночас у вітчизняній науковій літературі практично немає наукових розробок щодо особливостей регулювання руху факторів виробництва в регіональних торговельних угрупованнях в контексті світової торгівлі послугами.

Мета статті – структурувати і дослідити стан і тенденції регулювання факторів виробництва, а саме інвестицій і робочої сили в регіональних торговельних угруповань та

лібералізація міжнародного ринку послуг у зв'язку з процесами інституціоналізації глобальної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні теоретичні і практичні проблеми розвитку міжнародного ринку послуг в умовах поглиблення міжнародного поділу праці, глобалізації і регіоналізації світогосподарських зв'язків висвітлені в працях зарубіжних учених Т. Гілла, А. Деардорффа, Д. Долара, А. Крей, Д. Маркуйє, А. Маттоо, Е. Острома, Д. Родріка, Дж. Стіглеца, К. Фінка, Б. Хоекмана, Дж. Ходжсона, Ж. Франсуа, Р. Стерна та ін. Різні аспекти проблем становленню та розвитку інтеграційних угруповань досліджено у працях вітчизняних аналітиків: В. Будкіна, І. Бураковського, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. Рогача, А. Румянцева, В. Савчука, В. Сіденка, А. Філіпенка, О. Шниркова.

Основні результати дослідження. Протягом останнього десятиліття спостерігалось стрімке зростання чисельності регіональних у галузі торгівлі послугами та інвестиціями. Більше половини світової торгівлі в даний час відбувається в рамках існуючих або таких, що знаходяться в процесі свого становлення регіональних торговельних блоків і майже кожна країна в світі є членом однієї або декількох угод по регіональній інтеграції. Розростання комплексу регіональних і двосторонніх угод про вільну торгівлю перетворилося на нову тенденцію в сучасній світовій економіці й дедалі більше привертає до себе увагу дослідників, політиків, підприємців. Якщо 60-ті і 80-ті роки ознаменувалися, відповідно, першою і другою хвилями регіоналізму (були створені або реанімовані економічні організації практично в усіх регіонах як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються), то в 1990-2000-х роках відбувся сплеск білатералізму, тобто укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю, причому в багатьох випадках між країнами, що належать до різних регіонів [1]. Останні угоди щодо створення зони вільної торгівлі між США і ЄС та майже завершення аналогічних переговорів між ЕС та Канадою виходить за межі звичних уявлень про традиційну регіоналізацію світової торгівлі і наголошує на нову форму торговельної лібералізації, а саме міжконтинентальні зони вільної торгівлі.

Регулювання інвестицій у сфері послуг. Зі створенням НАФТА в 1994 р. дедалі більше регіональних угод не тільки намагалися охопити транскордонну торгівлю послугами (спосіб 1 та 2), а й вводили всебічні набори правил регулювання інвестицій (захист інвестицій, лібералізація інвестицій у виробництві товарів та послуг) та тимчасового руху робочої сили у сфері послуг. Важлива відмінність у підходах до регулювання торгівлі послугами в РТУ та ГАТС пов'язана зі взаємодією транскордонної торгівлі послугами та інвестиціями в цій сфері. ГАТС не містить норм стосовно регулювання інвестиційних режимів (наприклад, у ГАТС немає положень щодо захисту інвестицій), але ця угода визначає інвестиції в послуги (комерційну присутність) як один з чотирьох способів торгівлі послугами [2].

Підхід, сформульований у рамках ГАТС, був використаний на регіональному рівні, особливо членами МЕРКОСУР. Він утілений у рамковій угоді АСЕАН щодо послуг, зоні вільної торгівлі між США та Йорданією [3, с. 46-47]. Такий підхід суттєво відрізняється від підходу, який послужив основою для створення НАФТА та інших подібних угруповань, де інвестиційні правила та режими, включаючи такі аспекти, як захист інвестицій (що зазвичай регулюються у двосторонніх угодах про захист інвестицій) і лібералізація (зазвичай стосовно питань, що виникають до та після заснування), у поєднанні із забезпеченням матеріально-правової бази регулювання міждержавних відносин і відносин між інвесторами та державою, застосовуються в загальних рисах до товарів та послуг і містяться в окремій главі. Угоди, що орієнтуються на ГАТС, містять статті, які регулюють

транскордонну торгівлю послугами, а також окремі статті, що стосуються руху капіталу (інвестицій), з одного боку, та тимчасової мобільності робочої сили – з іншого. Деякі РТУ, такі, наприклад, як Угода про економічне співробітництво між Японією та Сінгапуром, КАРИКОМ, а також зони вільної торгівлі між Європейською асоціацією вільної торгівлі з Мексикою та Сінгапуром, визначають інвестиції в послуги у формі комерційної присутності (в главах, присвячених сфері послуг), а також в окремих статтях, які стосуються руху капіталу та права на здійснення інвестицій або на переміщення капіталу.

Регіональні угоди із загальними інвестиційними режимами не вимагають обов'язкової комерційної присутності постачальника послуги і розглядаються як спосіб заохочення транскордонної торгівлі послугами. Хоча зобов'язання, не передбачені ГАТС і сформульовані ще на початку укладання РТУ (з появою НАФТА), тобто до того, як Інтернет став очевидною комерційною реальністю, сьогодні цілком здатні сприяти електронній комерції та заохочувати країни встановлювати менш обтяжливі обмеження транскордонної торгівлі під час досягнення певних соціально-економічних цілей державної регуляторної політики (наприклад, захист споживачів та ін.).

За деякими незначними винятками (переважно в секторальному плані), РТУ у сфері послуг зазвичай використовують «правило походження» (на відміну від «відмови у вигодах» – Denial of benefits¹), тобто в рамках РТУ у вигодах зазвичай відмовляють юридичним особам, які не ведуть свою основну діяльність у країні-учасниці. На практиці ліберальне правило щодо постачальників послуг, які в багатьох випадках здійснюють свої трансакції через іноземне інвестування, не є преференційним для інвесторів з третіх країн. Маючи інший статус у контексті ліберального правила походження послуг та інвестицій, інвестори з третіх країн у більшості випадків можуть у повному обсязі використовувати можливості розширеного ринку, що з'явилися завдяки укладанню РТУ в межах регіону.

Зазначений підхід певною мірою пояснює готовність деяких урядів країн-учасниць РТУ до подальшого розширення регіональних преференцій на основі РНС, передбаченого ГАТС. Це може привести до того, що преференційний режим ускладнить ведення переговорів у сфері торгівлі послугами (і може виявитися небажаним з економічної точки зору щодо комерційної присутності), з одного боку, а з іншого – до того, що багатостороння лібералізація надасть більше можливостей для захисту доступу до найефективніших постачальників, особливо в тих галузях інфраструктури, які здатні викликати значні економічні ефекти в масштабах країни [4].

Готовність розширювати преференції в рамках РТУ на базі РНС (або поширювати такі преференції на договори, укладені між членами РТУ та третіми країнами) найбільше спостерігається серед країн Західної півкулі, більшість яких тяжіє до збереження того статус-кво, що домінував у їх інвестиційних режимах, шляхом прийняття списку винятків зі сфер лібералізації в рамках регіональних угруповань, партнерами яких вони є.

Регулювання руху робочої сили в рамках РТУ. Існує чимало підходів до регулювання руху робочої сили в рамках РТУ. Одні угоди охоплюють мобільність робочої сили загалом (включаючи постійну міграцію та безробітних); другі дозволяють вільний рух робочої сили (включаючи вхід на місцеві ринки робочої сили); треті обмежують рух робочої сили в торговельних чи інвестиційних видах діяльності; деякі угруповання, подібно до ГАТС, регулюють саме тимчасовий рух і лише для осіб, що надають послуги. Окремі торговельні

---

¹ Член ГАТС може відмовити у вигодах Угоди щодо постачання послуги іншим членам, якщо він встановить, що послуга надається з території або на території, що не є територією члена ГАТС, або якщо він встановить, що постачальник послуги – юридична особа не є постачальником послуги члена ГАТС.

угруповання регулюють рух робочої сили всіх кваліфікацій, тоді як інші заохочують міграцію тільки висококваліфікованих працівників [5].

Підходи до регулювання руху робочої сили в рамках РТУ визначаються рядом факторів, а саме: географічним розташуванням країн, схожістю рівнів розвитку країн, історичними та культурними зв'язками в межах інтеграційного об'єднання. Угоди між країнами-сусідами зі схожим рівнем розвитку характеризуються більш ліберальним режимом міграції робочої сили (ЄС), і навпаки, угоди між країнами, що різняться за рівнем розвитку, встановлюють жорсткий режим (угода США – Йорданія) [3, с. 47].

Досить важко оцінити та зіставити рівні лібералізації руху робочої сили в рамках РТУ та СОТ. Угода СОТ не регламентує рух робочої сили. Проте рух фізичних осіб як поставальників послуг належить до способу 4 надання послуг у рамках ГАТС. Цей режим охоплює діяльність незалежних поставальників послуг; осіб, що працюють не за наймом, найманих працівників іноземних компаній, що ведуть свою діяльність на території країни-члена. ГАТС застосовується до постійних та тимчасових резидентів країн-членів СОТ.

З метою досягнення запланованого РТУ рівня лібералізації необхідно гармонізувати положення щодо руху робочої сили та щодо надання послуг. Посилення руху фізичних осіб не завжди супроводжується зростанням пропозиції послуг, проте справжні можливості залежать від рівня лібералізації у відповідних сферах послуг. Це стосується не лише угод про застосування способу 4 в торгівлі послугами (МЕРКОСУР, ЄС – Мексика, США – Йорданія, а також Угода щодо вільного руху в ЄС), руху резидентів країни (АНЗСЕРТА, ЄС – Мексика, угоди Європейського регіону), а й окремих правил для кожної галузі (ЄС, ЄС – Мексика). Право на вільне пересування не дає права на застосування професійних навичок; національні правила передбачають ліцензування та атестацію кваліфікаційного рівня.

Досить важко досягти бажаного рівня лібералізації, застосовуючи численні підходи – є ризик зупинитися на місці. Порівнюючи винятки з різних угод, можна дійти висновку, що марно акцентувати увагу на обмеженнях, якщо угодою не надається дозвіл. Наприклад, ЄС надає право вільно пересуватися та працювати в межах Союзу. Таким чином, необхідно встановити перелік робочих місць, які можуть надаватися тільки громадянам певної країни. Дане положення не є поширеним, але потреба в ньому існує. Деякі договори про рух робочої сили встановлюють винятки для певних галузей, згідно з іншими договорами певні галузі є недоступними визначеним мобільним групам.

В угодах, які не передбачають вільного руху поставальників послуг (угоди ЄС – Мексика, НАФТА, Канада – Чилі, США – Йорданія, МЕРКОСУР, Японія – Сінгапур, Група трьох), часто використовуються класифікації ГАТС, іноді навіть дослівно [3, с.31]. Отже, такі угоди виключають постійну міграцію та доступ на ринки послуг (хоча НАФТА та угоди між Канадою і Чилі передбачають тимчасове входження на ринок для певного кола осіб); не суперечать державним офіційним правилам перетину кордонів та перебування певних осіб на території країни (за умови чинності таких зобов'язань країни). Деякі інші угоди (між ЄС та Мексикою, Американська зона вільної торгівлі – ФТАА) надають більше регуляторних повноважень своїм учасникам, які відповідають компетенції та зобов'язанням учасників угоди, відносно умов праці, визнання статусу резидента країни.

В той час як деякі угоди регулюють рух робочої сили та надають право на імміграцію (ЄС), більшість угод гарантує лише спеціальний доступ або розширює вже наявні права. Сторони угод також видають дозволи, візи, гранти на свій власний розсуд, проте відповідно до законодавства щодо міграції та руху робочої сили. Згідно з іншими угодами, положення стосовно лібералізації не можуть змінювати рішення щодо заборони імміграції,

але можуть врегульовувати спірні питання у тих випадках, коли місцеві заходи є неефективними (наприклад, угоди між Канадою та Чилі, НАФТА).

Існують угоди (проекти угод ФТАА), в яких ключовий персонал розглядається в розділах, присвячених інвестиціям, а спосіб 4 – у розділах стосовно послуг. Так, у рамковій угоді з інвестицій АСЕАН наголошується на більшому стимулюванні вільного руху кваліфікованої робочої сили, угода між США та Йорданією враховує візові зобов'язання інвесторів, а угода між ЄС та Мексикою в розділі фінансових послуг визначає національну належність керівного складу компаній. Ці угоди регулюють встановлення способу 3, а також зв'язку між способами 3 і 4. Такі положення можуть як виходити за рамки ГАТС щодо визначення «ключового персоналу», так і встановлювати зобов'язання членів СОТ за ГАТС щодо способу 4 (внутрішньокорпоративні трансфери). Цілі розділи в угодах присвячуються тимчасовому руху робочої сили, товарів, послуг, інвестицій (Група трьох, двосторонні угоди Латинської Америки) або внутрішньокорпоративним трансферам та руху резидентів усередині країни (угода між Сінгапуром та Японією).

Зрештою, відповідні угоди демонструють симбіотичний зв'язок між ГАТС та РТУ. РТУ містять чимало посилянь на ГАТС, члени НАФТА, наприклад, запропонували нові моделі до ГАТС. РТУ черпають нові ідеї з подібних угод, чимало угод Латинської Америки досить схожі між собою. А вплив НАФТА та угод Мексики з ЄС є доволі відчутним у пропозиціях круглого столу ФТАА.

РТУ передбачають два види руху робочої сили – вільний рух (або наближений до нього) та надання права на пересування окремим групам осіб, що мають відношення до торгівлі. В межах цих видів угоди містять безліч спільних положень та різняться за обсягом зобов'язань, специфікою підходів.

РТУ, які надають загальний дозвіл щодо певних категорій професій, але встановлюють винятки для деяких секторів економіки, можуть передбачати додаткову лібералізацію або просто відображати рівень зобов'язань країни відповідно до ГАТС (країни, що входять до певних торговельних об'єднань і які є членами СОТ, не можуть встановлювати більше обмежень на доступ робочої сили, ніж це зафіксовано в угоді ГАТС) [5].

Висновки. Отже, сьогодні регіональні торговельні угоди на одному рівні із СОТ сприяють розвитку міжнародної торгівлі. Виникає своєрідна конкуренція між цими двома інституційними формами сприяння міжнародній торгівлі.

Виявлені тенденції регулювання руху факторів виробництва всфері торгівлі послугами на регіональному рівні в умовах глобалізації свідчать про його суперечливість. Це пов'язано не тільки зі стихією ринкової системи господарства й асиметрією розподілу ресурсів у світі, але і з нерівномірністю економічного розвитку та, відповідно, неоднаковим доступом економічних суб'єктів до переваг тіснішої міжнародної співпраці.

Список використаної літератури

1. Ornelas E. Endogenous Free Trade Agreements and the Multilateral Trading System / E. Ornelas // *Journal of International Economics*, 2005 а. – № 67. – P. 471-497.
2. Deardorff A.V. International Provision of Trade Services, Trade, and Fragmentation / A. V. Deardorff // *Review of International Economics*, 2001. – № 9 (2). – P. 233-248.
3. Stephenson S. Approaches to Liberalizing Services / S. Stephenson // *Policy Research Working Paper*. – Wash., 1999. – № 2107. – 100 p.
4. Hoekman B. Services Trade and Growth / B. Hoekman, A. Mattoo // *World Bank Policy Research Working Paper*, 2008. – № 4461. – 38 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.econ.worldbank.org>.

5. Walmsley T. Relaxing the Restrictions on the Temporary Movement of Natural Persons: A Simulation Analysis / T. Walmsley, L. A. Winters // Journal of Economic Integration, 2005. – 20 (4). – P. 688-736.

REGULATION OF PRODUCTION FACTORS MOVEMENT IN REGIONAL TRADE AGREEMENTS IN THE CONTEXT OF WORLD TRADE IN SERVICES

Zablotska R. O.

Doctor of Economics, Professor, Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The globalization of world economic relations is one of the main trends of our time, which not only affects the economic life, but also has deep political and social consequences. It covers dynamic development of the global service market, which is an integral part of international economic relations, along with global flows of capital, goods, labor and intellectual property. Forms of services varies significantly both in scope and volume and reaches almost a quarter of total global exports turnover.*

Regional integration processes in the service sector is a special form of multilateral regulation of international trade in services. Deeper integration at the regional level established institutional distribution platform for multilateral cooperation. The key issue of institutional regulation of international trade in services is optimization of regional and global level of cooperation based on WTO rules.

Intensification of regional and multilateral liberalization of trade in services is carried out by transformation not only of the basic economic relations between countries, but also between institutions that define the matrix behavior of economic agents. Therefore, the central focus of this research within liberalization and deregulation of international trade in services is to analyze the structure of institutional regulation and its evolution, as well as a comprehensive assessment of economic and social consequences of this process.

Key words: *global economy, international trade in services, regional trade agreements (RTA), movement of production factors, WTO, GATS, liberalization of global trade in services.*

Referances

1. Ornelas E. Endogenous Free Trade Agreements and the Multilateral Trading System / E. Ornelas // Journal of International Economics, 2005 a. – № 67. – P. 471-497.
2. Deardorff A.V. International Provision of Trade Services, Trade, and Fragmentation / A. V. Deardorff // Review of International Economics, 2001. – № 9 (2). – P. 233-248.
3. Stephenson S. Approaches to Liberalizing Services / S. Stephenson // Policy Research Working Paper. – Wash., 1999. – № 2107. – 100 p.
4. Hoekman B. Services Trade and Growth / B. Hoekman, A. Mattoo // World Bank Policy Research Working Paper, 2008. – № 4461. – 38 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.econ.worldbank.org>.
5. Walmsley T. Relaxing the Restrictions on the Temporary Movement of Natural Persons: A Simulation Analysis / T. Walmsley, L. A. Winters // Journal of Economic Integration, 2005. – 20 (4). – P. 688-736.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ДВИЖЕНИЯ ФАКТОРОВ ПРОИЗВОДСТВА В РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОРГОВЫХ СОГЛАШЕНИЯХ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОЙ ТОРГОВЛИ УСЛУГАМИ

Заблюцкая Р. А.

Доктор экономических наук, профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Глобализация мирохозяйственных связей является одной из главных тенденций современности, она не только влияет на экономическую жизнь, но и имеет глубокие политические и социальные последствия. Глобализация охватывает динамическое развитие мирового рынка услуг, который является неотъемлемым составляющим международных экономических отношений наряду с мировыми рынками капитала, товаров, рабочей силы и интеллектуальной собственности. Формы реализации услуг достаточно разнообразны, а масштабы предоставляемых услуг составляют почти четверть всего мирового экспорта.*

Региональные интеграционные процессы в сфере услуг являются особой формой многостороннего регулирования международной торговли услугами. Благодаря глубокой интеграции на региональном уровне создаются институциональные платформы распространения кооперации на многосторонней основе. Ключевым вопросом институционального регулирования международной торговли услугами является оптимизация соотношения регионализма и глобализма на основе норм и принципов ВТО.

Интенсификация либерализации региональной и многосторонней торговли услугами осуществляется путем трансформации не только базовых экономических отношений между странами, но и институтов регулирования, определяющие матрицы поведения экономических субъектов. Поэтому центральным направлением научных исследований в условиях либерализации и дерегулирования международной торговли услугами становится именно анализ структуры институционального регулирования, ее эволюции, а также комплексная оценка экономических и социальных последствий этого процесса.

Ключевые слова: *мировое хозяйство, международная торговля услугами, региональные торговые соглашения (РТС), движение факторов производства, ВТО, ГАТС, либерализация мировой торговли услугами.*